

بررسی نقش تهدیدات درونی و بیرونی منطقه شمال غرب بر تدوین راهبردهای دفاعی با ماهیت جغرافیایی - سیاسی

معصوم سلیمی نازلو

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

پیروز مجتهدزاده^۱

دانشیار جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

حیدر لطفی

دانشیار جغرافیای سیاسی و گردشگری، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

محمدتقی رضویان

استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۱۸ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۲۴

چکیده

منطقه شمال غرب ایران یکی از محیط‌های ژئوپلیتیکی حساس کشور است که از گذشته با مسائل امنیتی، جنگ و رقابت بین کشورهای منطقه مواجهه بوده است. با توجه به اهمیت این مشکلات امنیتی و ژئوپلیتیکی در تدوین راهبردهای دفاعی ایران در این تحقیق سعی شده است این تحولات از دریچه عوامل ژئوپلیتیک مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور مورد بررسی قرار گیرد؛ سؤال اصلی مقاله این است که تهدیدات درونی و بیرونی منطقه شمال غرب چه نقش و جایگاهی در تدوین راهبردهای دفاعی ایران دارند؟ روش این مقاله توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش صاحب‌نظران، خبرگان دانشگاهی و دست‌اندرکاران طراحی راهبردهای دفاعی - استراتژیک، می‌باشند که در مجموع ۵۰۰ نفر می‌باشند که با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران تعداد اعضای نمونه ۲۱۷ نفر تعیین شده است. برای سنجش روایی پرسشنامه از نظر کارشناسان، اساتید و متخصصان این حوزه استفاده شد و برای تعیین پایایی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد که نتیجه آن ۰٫۸۸ بود و تأیید شد. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که عدم توسعه مناطق مرزی منطقه شمال غرب (۴،۶۵) به عنوان مهم‌ترین تهدید داخلی در نظر گرفته شده است. بعد از آن مشکل زیست‌محیطی دریاچه ارومیه (۴،۶۲)، وجود پهنه جغرافیایی که دنباله راهبردهای امنیتی و دفاعی کشورهای همسایه (۴،۵۹)، تحرکات برخی گروه‌های معاند در این مناطق (۴،۵۶)، بهره‌برداری جریان‌های سیاسی از توسعه‌نیافتگی بخشی از مناطق شمال غرب (۴،۴۹)، داشتن حس تعلق کردها نسبت به کردهای ترکیه و عراق (۴،۴۸)، وجود منازعات قومی، مذهبی و طایفه‌ای فاکتور (۴،۴۷) و اقلیت گرایبی قومی در این منطقه (۴،۴۳)، حس ناسیونالیستی در بین کردها و آذری‌ها (۴،۴۱)، وجود جمعیت‌های ناهمگون با جمعیت اصلی کشور (۳،۵۱) قرار گرفته‌اند.

کلمات کلیدی: تهدیدات درونی و بیرونی، راهبرد دفاعی، جغرافیایی سیاسی، شمال غرب ایران.

مقدمه

راهبرد دفاعی طرح و الگوی کلان و جامعی است که در آن از طریق کاربرد تجمیعی ظرفیت‌های نظامی، اقتصادی، جغرافیایی و اجتماعی - فرهنگی، اهداف دفاعی ملی کشور محقق می‌شوند. بنابراین «راهبرد دفاعی - امنیتی» شیوه‌های به‌کارگیری مؤلفه‌های مختلف قدرت ملی را برای تحقق اهداف دفاعی - امنیتی کشور در راستای سیاست‌های ملی تعیین می‌کند. بر مبنای این تعریف، کارکرد راهبرد دفاعی هماهنگ‌سازی کاربرد قابلیت‌های نظامی و غیرنظامی یک کشور در دفاع از منافع ملی و ارزش‌ها و آرمان‌های آن می‌باشد و در آن اهداف امنیت ملی به اهداف دفاعی و سیاست‌های ملی به سیاست‌های دفاعی و دکترین امنیت ملی به دکترین دفاعی تبدیل می‌شود (دانش آشتیانی، ۱۳۹۰: ۱۲۳).

شمال غرب ایران به عنوان بخشی استراتژیک و ژئوپلیتیکی نیازمند توجه ویژه در راهبرد دفاعی ملی جمهوری اسلامی ایران است. در این منطقه مجموعه عوامل ژئوپلیتیکی داخلی و خارجی وجود دارند که در نظر گرفتن آن‌ها امری اجتناب‌ناپذیر در تدوین راهبرد دفاع ملی است. این منطقه با توجه به برخی مسائل داخلی و رویدادهای خارجی همیشه در معرض تهدیدات جدی است. از این رو هدف این پژوهش عبارت‌اند از:

۱- شناخت و شناسایی عوامل ژئوپلیتیکی منطقه»

۲- بررسی تهدیدات بیرونی و خارجی برای تدوین راهبرد دفاعی»

۳- ارائه الگوی مناسب برای بیان تأثیرات عوامل ژئوپلیتیکی بر طراحی راهبردهای دفاعی منطقه شمال غرب»

با توجه به اهداف تحقیق سؤال و فرضیه تحقیق به صورت ذیل تبیین شده‌اند: سؤال اصلی مقاله این است که تهدیدات درونی و بیرونی منطقه شمال غرب چه نقش و جایگاهی در تدوین راهبردهای دفاعی ایران دارند؟ روش پژوهش توصیفی - پیمایشی است. این مقاله با توجه به موضوع آن و شرایط جغرافیایی منطقه‌ای موضوع (نقش و تأثیر عوامل ژئوپلیتیک در تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ایران در منطقه شمال غرب با توجه به تهدیدات درونی و بیرونی در راستای برنامه‌ریزی سیستمی در امور دفاعی و روابط منطقه‌ای)، از نظر ماهیت یک تحقیق کاربردی است؛ زیرا پژوهشگر تلاش می‌کند که با استفاده از مدل سوات چهارچوبی را دفع تهدیدات داخلی و بیرونی در منطقه حساس شمال غرب ارائه دهد. جامعه آماری مورد نظر برای این پژوهش صاحب‌نظران، خبرگان دانشگاهی و دست‌اندرکاران طراحی راهبردهای دفاعی در استراتژیک، می‌باشند که در مجموع ۵۰۰ نفر می‌باشند. جامعه آماری مورد نظر در این تحقیق ۵۰۰ نفر می‌باشند که به روش نمونه‌گیری کوکران تعداد اعضای نمونه مشخص و به روش انتخابی افراد جهت پاسخگویی به سؤالات پرسشنامه انتخاب می‌شوند؛ که با توجه به فرمول کوکران حجم جامعه ۲۱۷ نفر بوده است. در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات از روش کمی و از ابزار پرسشنامه محقق ساخته لیکرت استفاده شده است. برای روایی پرسشنامه از نظر کارشناسان، اساتید و متخصصان این حوزه استفاده شد و برای پایایی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد که نتیجه آن ۰,۸۸ بود و تأیید شد.

رویکرد نظری

فرهنگ استراتژی، منطقه را سرزمین چند کشور می‌داند که به علت پیوند جغرافیایی یا منافع مشترک به یکدیگر مرتبط شده‌اند. اصطلاح منطقه در جغرافیای سیاسی به گونه تصادفی استفاده نمی‌شود. منطقه، یک فضای جغرافیایی را گویند که از یک سلسله پدیده‌های مشابه و عوامل پیونددهنده اجزای آن محیط، هم از نظر فیزیکی و هم از دید محیط انسانی، برخوردار باشد (محمد نژاد و نوروزی، ۱۳۷۸: ۲۴). ژئوپلیتیک یا سیاست جغرافیایی اثر محیط و اشکال یا پدیده‌های محیطی چون موقعیت جغرافیایی، شکل زمین، منابع کمیاب، امکانات ارتباطی و انتقالی (زمینی، دریایی، هوایی و فضایی)، وسایل ارتباط جمعی و... را در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، به‌ویژه در سطوح گسترده‌ی منطقه‌ای و جهانی مطالعه می‌کند (مجتهد زاده، ۱۳۸۱: ۱۲۸).

در سطح روابط بین‌الملل، ژئوپلیتیک روشی است برای مطالعه سیاست خارجی در جهت درک، تبیین و پیش‌بینی رفتار سیاسی بین‌المللی از طریق متغیرهای جغرافیایی است. این‌ها شامل مطالعات منطقه، آب‌وهوا، توپوگرافی، جمعیت‌شناسی، منابع طبیعی و علوم کاربردی منطقه است (Evans and Newnham, 1998: 11). ژئوپلیتیک بر قدرت سیاسی مرتبط با فضای جغرافیایی متمرکز است. مباحث ژئوپلیتیک شامل روابط بین منافع بازیگران سیاسی بین‌المللی و منافی است که در یک منطقه، یک فضا متمرکز شده‌اند و یا یک عنصر جغرافیایی هستند. (Vladimir, 2006: 33) در سال‌های اخیر شاخه جدیدی به جغرافیایی سیاسی تخت عنوان ژئوپلیتیک انتقادی اضافه شده است. ژئوپلیتیک انتقادی با نشان دادن کارکردهای سیاسی / ایدئولوژیک خود برای قدرت‌های بزرگ، تئوری‌های کلاسیک ژئوپلیتیکی را تجزیه می‌کند (Mehmet, 2014: 85). همچنین اخیراً، آثاری ارائه شده‌اند که در مورد ژئوپلیتیک انرژی تجدید پذیر بحث می‌کنند (Sandalow and others: 33).

واژه راهبرد در اصل اصطلاحی است نظامی که در مفهوم سنتی یک هنر و فن طرح‌ریزی، ترکیب و تلفیق عملیات نظامی برای رسیدن به یک هدف جنگی مشخص اطلاق می‌گردد. به عبارت دیگر راهبرد، فعالیت نظامی در حد نهایت مطلوبیت تلقی می‌شد که در آن طراحی و اداره جنگ را فرماندهان عالی نظامی بر عهده داشتند (سنجابی، ۱۳۸۰: ۲۶ - ۲۸).

این اصطلاح برای اولین بار در قرن ششم میلادی در روم شرقی به کار گرفته شد و در آن زمان تنها به زبان‌های غربی زبان ترجمه شد. در قرن ۱۸ میلادی تا قرن بیستم، کلمه استراتژی به معنای روشی جامع برای رسیدن به اهداف سیاسی، از جمله به صورت تهدید یا استفاده واقعی از زور و دیپلماسی بود (Freedman, 2013: 40). استراتژی به طور کلی شامل تعیین اهداف، تعیین اقدامات برای دستیابی به اهداف و بسیج منابع برای اجرای اقدامات است. استراتژی چگونگی دستیابی به اهداف (اهداف) را با استفاده از منابع توصیف می‌کند. استراتژی می‌تواند به عنوان الگو در نظر گرفته شود یا می‌تواند الگویی از فعالیت باشد (Freedman, 2015: 20). این فعالیت‌ها برنامه‌ریزی و تفکر استراتژیک را شامل می‌شود (Mintzberg and others, 1996: 75).

هنری مینتزبرگ استراتژی را به عنوان الگویی در جریان تصمیمات در تضاد با دیدگاه استراتژی به عنوان برنامه‌ریزی تعریف کرد (Henry, 1978). دکتر ولادیمیر کوین استراتژی را به عنوان سیستمی برای یافتن، ایجاد و تدوین دکترین تعریف می‌کند که موفقیت در دراز مدت را در صورت پیروی از اصول تضمین می‌کند (Kvint, 2009: 25).

مطالعه تهدیدات و شناخت چارچوب و فهم آن به علت ادراک متفاوت از آن در جامعه راهبردی کشورها و همچنین روش‌های مطالعه، تحلیل، ارزیابی و سنجش تهدیدات از اهمیت فراوانی در مباحث امنیتی به خصوص امنیت ملی برخوردار است. تهدید بیشتر به عنوان یک شاخص در شناساندن امنیت، مد نظر بوده است تا اینکه خود به صورت مستقل، موضوع شناخت قرار گیرد. نخستین کاربرد این واژه، متعلق به گفتمان سلبی امنیت بود که به واسطه آن، امنیت به عنوان نبود این گفتمان دارای پیشینه تاریخی طولانی است؛ اگر امنیت یک، تهدید، تعریف شد (تولایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۵).

احمدی، حافظ نیا، بدیعی ازنده‌ای و حیدری موصلو (۱۳۹۷) در مقاله‌ای تحت عنوان تبیین نظری بسترهای شکل‌گیری رقابت‌های ژئوپلیتیکی که در نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی انتشار یافته است بررسی نمودند مفهوم رقابت در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، یکی از بنیادهای اساسی این دانش است که پویایی و تحرک ژئوپلیتیک با توجه به این مفهوم خواسته‌ای متفاوت و متعارضی را نمایش می‌دهد. این پژوهش با رویکرد تفسیری تحلیلی به دنبال تبیین بنیادهای نظری مفهوم پایه‌ای رقابت در جغرافیای - سیاسی و ژئوپلیتیک است.

نوذری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان تأثیر علایق ژئوپلیتیک بازیگران حوزه‌ی دریا عمان بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران که در نشریه سیاست دفاعی انتشار یافته است بیان می‌دارد فضای ژئوپلیتیک هر کشور یا منطقه‌ای تحت تأثیر عوامل مختلف با کارکردهای متفاوت می‌تواند در طیفی از شرایط کاملاً مساعد تا شرایط نامساعد قرار داشته باشد و بازیگران نظام بین‌الملل تحت تأثیر اهداف خاص خود می‌کوشند تا محیط ژئوپلیتیک آن کشور یا منطقه را تعریف و تبیین نمایند. حوزه دریای عمان و کشورهای پیرامونی آن مشتمل بر ایران، پاکستان، عمان و امارات متحده عربی که به عنوان بخشی از حوزه ژئواستراتژیک اقیانوس هند محسوب می‌شود، یک محیط نسبتاً ناشناخته و مغفول در ابعاد مختلف از جمله عوامل و علایق ژئوپلیتیکی مرتبط با مسائل دفاعی است.

حسین پور پویان (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان تبیین مؤلفه‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی روابط در مناطق ژئوپلیتیکی بیان می‌دارد در سال‌های اخیر، اغلب، نقش بنیان‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی در روابط بین دولت‌ها و ملت‌ها نادیده انگاشته شده و یا کم‌اهمیت تصور می‌شود. این در حالی است که بنا به استدلال‌های پژوهش حاضر، روابط در مناطق ژئوپلیتیکی در ابعاد منطقه‌ای، پیرامونی و جهانی حداقل از سیزده متغیر و عامل محیطی، جغرافیایی و ژئوپلیتیکی شامل: موقعیت جغرافیایی، عامل همسایگی، تعداد همسایگان، کدهای ژئوپلیتیکی، حکومت‌های ایدئولوژیکی، بار استراتژیک مکان‌ها و فضاها، بار استراتژیک منطقه، درجه ثبات و امنیت منطقه‌ای، اتحادیه‌های منطقه‌ای (درجه استحکام و پیوندهای درونی)، فضاها/امن / نامن (بحرانی)، منابع جغرافیایی منازعات/همکاری (پتانسیل‌های جغرافیایی همگرایی و واگرایی)، سطوح متوازن/نامتوازن قدرت درون منطقه‌ای، وزن ژئوپلیتیکی (سطح قدرت ملی) کشورها، تأثیرپذیر است.

نوذری (۱۳۹۱) در رساله دکتری خود با عنوان «تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران» در چارچوب نظری تحقیق خود در بیان قالب عوامل طبیعی ژئوپلیتیک کشورهای حوزه دریای عمان به عامل‌های ۱- موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی؛ ۲- موقعیت راهبردی و ژئواستراتژیک؛ ۳- وسعت و شکل سرزمین؛ ۴- وضع توپوگرافی (ناهمواری‌ها، شبکه‌ی آب‌ها و مرزها) و ۵- وضع آب‌وهوا (اقلیم) اشاره دارد.

منطقه مورد مطالعه

شمال غرب ایران یک منطقه تاریخی است که هم‌مرز با عراق، ترکیه، جمهوری خودمختار ناخوچین، ارمنستان و جمهوری آذربایجان. شمال غرب ایران به صورت اداری به استان آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، اردبیل و زنجان تقسیم شده است. این منطقه اکثریت جمعیت آذری‌ها را تشکیل می‌دهد که جمعیت اقلیتی کردها، آرامنه، تاتس، تالیش، آشوری‌ها و ایرانیان را تشکیل می‌دهند. (Rezvani, 2014: 356). اقتصاد شمال غرب ایران بر اساس صنایع سنگین، صنایع غذایی، کشاورزی و صنایع دستی است. بزرگ‌ترین مرکز اقتصادی این منطقه تبریز است که اکثریت صنایع سنگین و صنایع غذایی را تشکیل می‌دهد. آذربایجان ایران دارای دو منطقه آزاد تجاری است که برای ترویج تجارت بین‌المللی مهم هستند: منطقه آزاد ارس و ناحیه آزاد ماکو است. بخش کشاورزی در شمال غرب ایران نسبت به بسیاری از نقاط دیگر کشور به دلیل بارش‌های نسبتاً بالاتر از موقعیت خوبی برخوردار است. صنایع دستی اغلب صنعت فصلی این منطقه به‌ویژه در مناطق روستایی در طول زمستان است که فصل کشاورزی به پایان رسیده است. در این منطقه ۵۰۰ واحد صنعتی و تولیدی مه وجود دارند. در اکتبر ۲۰۱۶، ۵۰۰ منطقه غول اقتصادی در ۵ منطقه و ۱۹ گروه معرفی شدند. شمال غرب ایران در دو استان اردبیل و آذربایجان غربی ترک‌زبان هستند که بیشتر آن‌ها از ایرانیان هستند و اقلیت قفقازی نیز دارند. آن‌ها بین ۱۶ تا ۲۴ درصد و بین ۱۵ تا ۱۶ میلیون نفر جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند و شامل دومین قومیت گروه در ملت در منطقه آذربایجان، جمعیت عمدتاً از آذری‌ها تشکیل شده است. آذری‌ها بزرگ‌ترین گروه در شمال غرب ایران هستند، درحالی‌که کردها دومین گروه بزرگ و اکثریت در بسیاری از شهرهای استان آذربایجان غربی هستند. شمال غرب ایران یکی از مناطق ثروتمند و پرجمعیت ایران است. بسیاری از این گروه‌های اقلیت‌های زبانی، مذهبی و قبیله‌ای و همچنین خود آذری‌ها به‌طور گسترده در خارج از منطقه سکونت داشته‌اند. گروه‌های کوچک‌تر مانند ارمنی‌ها، آشوری‌ها، کردها، تاتس‌ها، تالشی‌ها، یهودیان، دیسکی‌ها و ایرانی‌ها نیز در این منطقه زندگی می‌کنند (Derenko, 2013).

یافته‌های تحقیق

مجموع عوامل ژئوپلیتیکی در پرسشنامه‌ای در چهار بخش (قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها) تقسیم‌بندی شده‌اند. بعد از توزیع و گردآوری پرسشنامه‌ها برای مشخص کردن نرمال بودن و یا نبودن متغیرها داده‌ها به نرم افزار SPSS ورژن ۲۵ وارد شده‌اند و با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف نرمالی بودن یا نرمالی نبودن متغیرها مشخص شد که به صورت ذیل بوده است:

جدول ۱. آزمون کولموگروف-اسمیرنوف

شاخصه‌ها	تعداد	آزمون کولموگروف-اسمیرنوف
متغیرهای محیط داخلی (قوت‌ها)	۱۲	۰,۰۰۰
متغیرهای محیط داخلی (ضعف‌ها)	۱۱	۰,۰۰۰
متغیرهای محیط خارجی (فرصت‌ها)	۱۰	۰,۰۰۰
متغیرهای محیط خارجی (تهدیدها)	۸	۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود Sig کوچک‌تر از ۵ صدم بود یعنی داده‌ها غیر نرمال بوده و باید از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده شود. با توجه به آنکه پژوهش به دنبال تعیین اهمیت عاوم ژئوپلیتیکی داخلی و خارجی است از آزمون فریدمن استفاده شد.

بعد از توزیع و گردآوری پرسشنامه، محققین با استفاده از آزمون فریدمن به تحلیل پاسخ‌های پاسخ‌دهندگان در رابطه با نقش‌های چهارگانه عوامل ژئوپلیتیکی (قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات) پرداخته‌اند که نتایج آن در جدول ۱ آورده شده است.

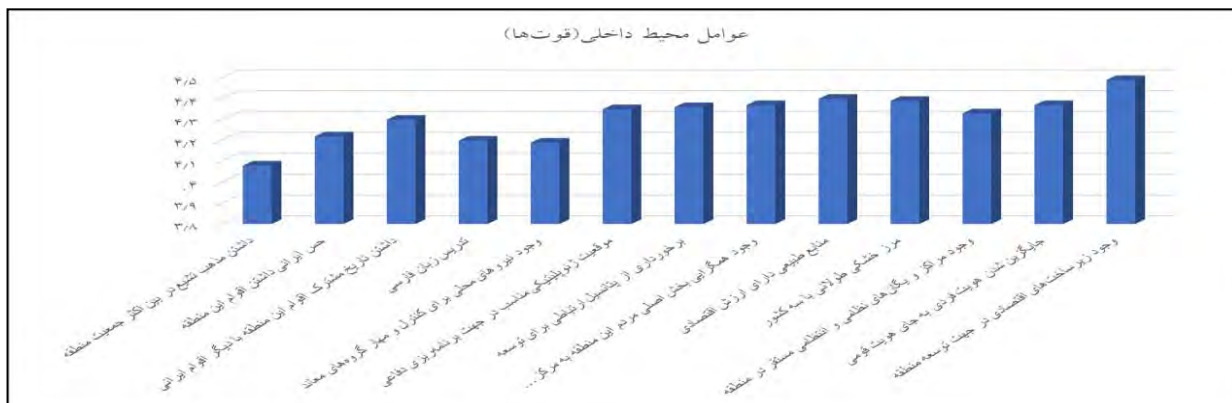
جدول ۲. توزیع فراوانی متغیرهای محیط داخلی (قوت‌ها)

رتبه	متغیرها	میانگین	انحراف معیار
۱۲	داشتن مذهب تشیع در بین اکثر جمعیت منطقه	۴,۰۸	۰,۹۶
۹	حس ایرانی داشتن اقوام این منطقه	۴,۲۲	۰,۸۲
۸	داشتن تاریخ مشترک اقوام این منطقه با دیگر اقوام ایرانی	۴,۳۰	۰,۷۸
۱۰	تدریس زبان فارسی	۴,۲۰	۰,۸۹
۱۱	وجود نیروهای محلی برای کنترل و مهار گروه‌های معاند	۴,۱۹	۰,۹۳
۶	موقعیت ژئوپلیتیکی مناسب در جهت برنامه‌ریزی دفاعی	۴,۳۵	۰,۷۴
۵	برخورداری از پتانسیل ارتباطی برای توسعه	۴,۳۶	۰,۷۲
۴	وجود همگرایی بخش اصلی مردم این منطقه به مرکز کشور	۴,۳۷	۰,۷۲
۲	منابع طبیعی دارای ارزش اقتصادی	۴,۴۰	۰,۶۷
۳	مرز خشکی طولانی با سه کشور	۴,۳۹	۰,۶۵
۷	وجود مراکز و یگان‌های نظامی و انتظامی مستقر در منطقه	۴,۳۳	۰,۷۶
۴	جایگزین شدن هویت فردی به جای هویت قومی	۴,۳۷	۰,۷۰
۱	وجود زیرساخت‌های اقتصادی در جهت توسعه منطقه	۴,۴۹	۰,۵۵
۱۳	پتانسیل آبی زیرزمینی و رودخانه‌ای منطقه	۳,۸۹	۰,۸۵

منبع: یافته‌های پژوهش

میانگین عوامل ژئوپلیتیکی داخلی (قوت‌ها) ۴,۲۴ و که نشان از اهمیت بالا و مستلزم توجه و به کارگیری این عوامل در تدوین راهبرد دفاعی هستند

جدول ۲ قوت‌ها بر اساس موزون‌ها نشان می‌دهد که وجود زیرساخت‌های اقتصادی در جهت توسعه منطقه از تأثیرگذارترین (۴,۴۹) است. در عصر جدید توسعه اقتصادی به گونه‌ای است که همراه با ایجاد اشتغال به عنوان عامل مهم در ایجاد امنیت پایدار می‌باشد. عوامل دیگر همانند منابع طبیعی دارای ارزش اقتصادی (۴,۴۰)، مرز خشکی طولانی با سه کشور (۴,۳۹)، جایگزین شدن هویت فردی به جای هویت قومی و وجود همگرایی بخش اصلی مردم این منطقه به مرکز کشور (۴,۳۷)، برخورداری از پتانسیل ارتباطی برای توسعه (۴,۳۶)، موقعیت ژئوپلیتیکی مناسب در جهت برنامه‌ریزی دفاعی (۴,۳۵)، وجود مراکز و یگان‌های نظامی و انتظامی مستقر در منطقه (۴,۳۳)، داشتن تاریخ مشترک اقوام این منطقه با دیگر اقوام ایرانی (۴,۳۰)، حس ایرانی داشتن اقوام این منطقه (۴,۲۲)، تدریس زبان فارسی (۴,۲۰)، وجود نیروهای محلی برای کنترل و مهار گروه‌های معاند (۴,۱۹)، داشتن مذهب تشیع در بین اکثر جمعیت منطقه (۴,۰۸) و در آخر پتانسیل آبی زیرزمینی و رودخانه‌ای منطقه (۳,۸۹) به ترتیب قوی‌ترین تا کم‌اثرترین در تدوین راهبرد دفاعی در شمال غرب به عنوان قوت‌ها در نظر گرفته شده‌اند. اگر دقت شود در میان آن‌ها به همه مؤلفه‌های انسانی، اقتصادی و سیاسی توجه شده است و باید در تدوین راهبرد دفاعی به این عوامل به عنوان فاکتورهای تأثیرگذار در نظر گرفته شوند.

نمودار ۱. توزیع فراوانی متغیرهای محیط داخلی (قوت‌ها)

منبع: یافته‌های پژوهش

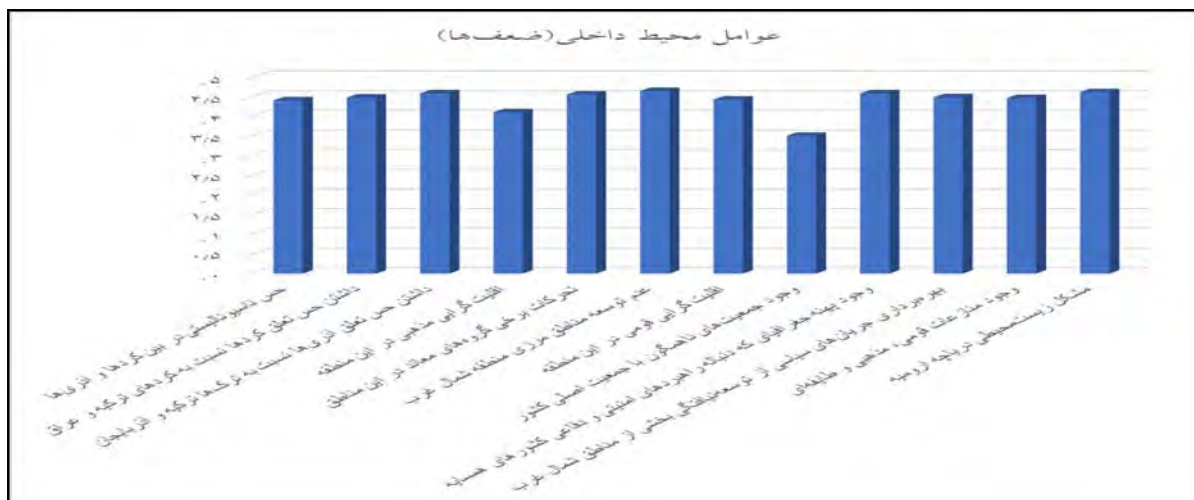
جدول ۳. توزیع فراوانی متغیرهای محیط داخلی (ضعف‌ها)

رتبه	متغیرها	میانگین	انحراف معیار
۹	حس ناسیونالیستی در بین کردها و آذری‌ها	۴,۴۱	۰,۶۷
۶	داشتن حس تعلق کردها نسبت به کردهای ترکیه و عراق	۴,۴۸	۰,۵۱
۳	داشتن حس تعلق آذری‌ها نسبت به ترک‌ها ترکیه و آذربایجان	۴,۵۹	۰,۴۹
۱۰	اقلیت‌گرایی مذهبی در این منطقه	۱۱,۴	۰,۷۹
۴	تحركات برخی گروه‌های معاند در این مناطق	۴,۵۶	۰,۵۰
۱	عدم توسعه مناطق مرزی منطقه شمال غرب	۴,۶۵	۰,۴۹
۸	اقلیت‌گرایی قومی در این منطقه	۴,۴۳	۰,۶۵
۱۱	وجود جمعیت‌های ناهمگون با جمعیت اصلی کشور	۳,۵۱	۰,۵۴
۳	وجود پهنه جغرافیای که دنباله راهبردهای امنیتی و دفاعی کشورهای همسایه	۴,۵۹	۰,۵۰
۵	بهره‌برداری جریان‌های سیاسی از توسعه‌نیافتگی بخشی از مناطق شمال غرب	۴,۴۹	۰,۵۱
۷	وجود منازعات قومی، مذهبی و طایفه‌ای	۴,۴۷	۰,۵۱
۲	مشکل زیست‌محیطی دریاچه ارومیه	۴,۶۲	۰,۵۱

میانگین عوامل ژئوپلیتیکی داخلی (ضعف‌ها) به عنوان تهدید داخلی ۴,۴۰ و که نشان از اهمیت بالا و مستلزم توجه و به کارگیری این عوامل در تدوین راهبرد دفاعی هستند.

جدول ۳ بر اساس موزون‌ها نشان می‌دهد که عدم توسعه مناطق مرزی منطقه شمال غرب (۴,۶۵) به عنوان مهم‌ترین تهدید داخلی در نظر گرفته شده است. در جهت رفع این تهدید داخلی باید از وجود زیرساخت‌های اقتصادی در جهت توسعه منطقه (۴,۴۹) به عنوان فرصت داخلی استفاده شود.

بعد از آن مشکل زیست‌محیطی دریاچه ارومیه (۴,۶۲)، وجود پهنه جغرافیای که دنباله راهبردهای امنیتی و دفاعی کشورهای همسایه (۴,۵۹)، تحركات برخی گروه‌های معاند در این مناطق (۴,۵۶)، بهره‌برداری جریان‌های سیاسی از توسعه‌نیافتگی بخشی از مناطق شمال غرب (۴,۴۹)، داشتن حس تعلق کردها نسبت به کردهای ترکیه و عراق (۴,۴۸)، وجود منازعات قومی، مذهبی و طایفه‌ای فاکتور (۴,۴۷) و اقلیت‌گرایی قومی در این منطقه (۴,۴۳)، حس ناسیونالیستی در بین کردها و آذری‌ها (۴,۴۱)، وجود جمعیت‌های ناهمگون با جمعیت اصلی کشور (۳,۵۱) قرار گرفته‌اند.

نمودار ۲. توزیع فراوانی متغیرهای محیط داخلی (ضعفها)

منبع: یافته‌های پژوهش

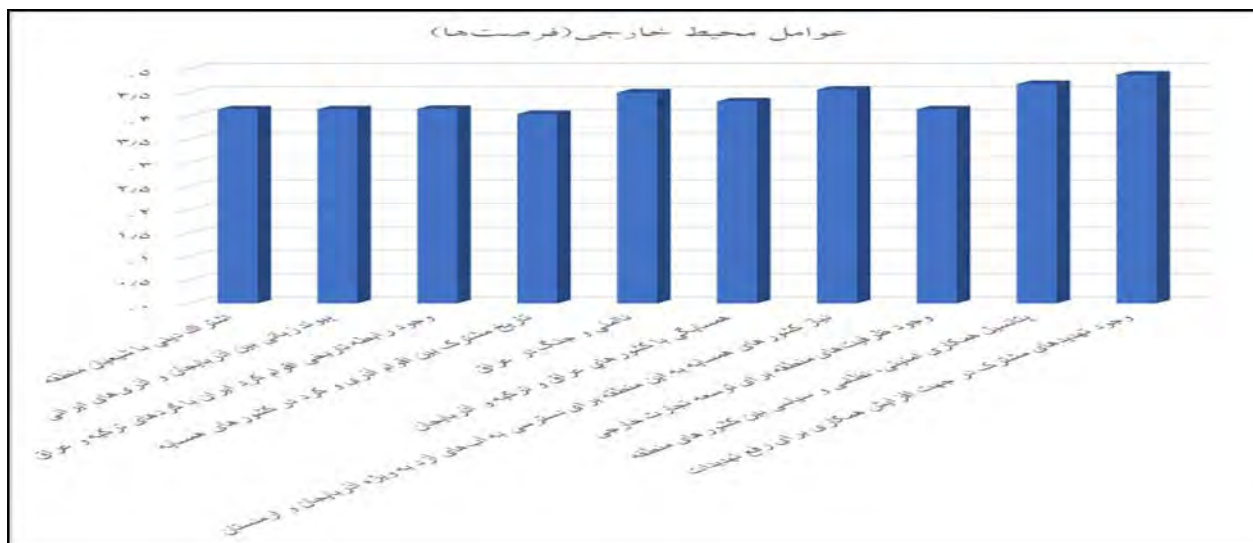
جدول ۴. توزیع فراوانی متغیرهای محیط خارجی (فرصت‌ها)

رتبه	متغیرها	میانگین	انحراف معیار
۷	اشتراک دینی با شیعیان منطقه	۴,۱۵	۰,۸۳
۷	پیوند زبانی بین آذربایجان و آذری‌های ایرانی	۴,۱۵	۰,۷۴
۶	وجود رابطه تاریخی اقوام کرد ایران با کردهای ترکیه و عراق	۴,۱۶	۰,۷۳
۸	تاریخ مشترک بین اقوام آذری و کرد در کشورهای همسایه	۴,۰۵	۰,۶۶
۴	نامنی و جنگ در عراق	۴,۵۱	۰,۵۱
۵	همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه و آذربایجان	۴,۳۲	۰,۶۰
۳	نیاز کشورهای همسایه به این منطقه برای دسترسی به آب‌های آزد به ویژه آذربایجان و ارمنستان	۴,۵۷	۰,۵۱
۷	وجود ظرفیت‌های منطقه برای توسعه تجارت خارجی	۴,۱۵	۰,۷۵
۲	پتانسیل همکاری امنیتی، نظامی و سیاسی بین کشورهای منطقه	۴,۶۹	۰,۴۷
۱	وجود تهدیدهای مشترک در جهت افزایش همکاری برای رفع تهدیدات	۴,۸۹	۰,۳۳

منبع: یافته‌های پژوهش

میانگین عوامل ژئوپلیتیکی خارجی (فرصت‌ها) به عنوان تهدید داخلی ۴,۴۰ و که نشان از اهمیت بالا و مستلزم توجه و به کارگیری این عوامل در تدوین راهبرد دفاعی هستند.

جدول ۴ عوامل محیط خارجی (فرصت‌ها) بر اساس موزون‌ها نشان می‌دهد که میانگین عوامل ژئوپلیتیکی خارجی (فرصت‌ها) به عنوان تهدید داخلی ۴,۴۰ و که نشان از اهمیت بالا و مستلزم توجه و به کارگیری این عوامل در تدوین راهبرد دفاعی هستند. تأثیرگذارترین در بین فرصت‌ها نخست وجود تهدیدهای مشترک در جهت افزایش همکاری برای رفع تهدیدات (۴,۸۹) است و در مراتب بعدی به ترتیب پتانسیل همکاری امنیتی، نظامی و سیاسی بین کشورهای منطقه (۴,۶۹)، نیاز کشورهای همسایه به این منطقه برای دسترسی به آب‌های آزد به ویژه آذربایجان و ارمنستان (۴,۵۷)، نامنی و جنگ در عراق (۴,۵۱)، همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه و آذربایجان (۴,۳۲)، وجود رابطه تاریخی اقوام کرد ایران با کردهای ترکیه و عراق (۴,۱۶)، وجود ظرفیت‌های منطقه برای توسعه تجارت خارجی، اشتراک دینی با شیعیان منطقه و پیوند زبانی بین آذربایجان و آذری‌های ایرانی (۴,۱۵) قرار دارند و در آخر تاریخ مشترک بین اقوام آذری و کرد در کشورهای همسایه (۴,۰۵) قرار دارد.

نمودار ۳. توزیع فراوانی متغیرهای محیط خارجی (فرصت‌ها)

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۵. توزیع فراوانی متغیرهای محیط داخلی (تهدیدها)

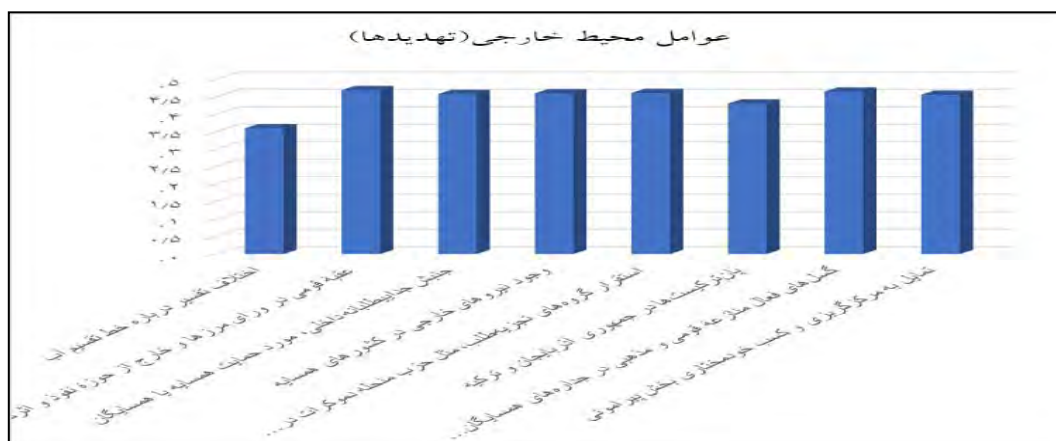
رتبه	متغیرها	میانگین	انحراف معیار
۴	اختلاف تفسیر درباره خط تقسیم آب	۳,۶۰	۰,۵۵
۱	عقبه قومی در ورای مرزها و خارج از حوزه نفوذ و اثرگذاری حاکمیت ملی.	۴,۶۹	۰,۴۸
۵	جنبش جدایی طلبانه داخلی، مورد حمایت همسایه یا همسایگان	۴,۵۸	۰,۵۱
۴	وجود نیروهای خارجی در کشورهای همسایه	۴,۶۰	۰,۵۰
۳	استقرار گروه‌های تجزیه طلب، مثل حزب منحل دموکرات در مناطق کردنشین شمال عراق	۴,۶۱	۰,۵۰
۷	پان ترکیست‌ها در جمهوری آذربایجان و ترکیه	۴,۳۱	۰,۴۸
۲	گسل‌های فعال منازعه قومی و مذهبی در جداره‌های همسایگان ایران	۴,۶۵	۰,۴۹
۶	تمایل به مرکزگریزی و کسب خودمختاری بخش پیرامونی	۴,۵۶	۰,۵۱

منبع: یافته‌های پژوهش

میانگین عوامل محیط خارجی (تهدیدها) بر اساس موزون‌ها به عنوان تهدید داخلی ۴,۶۱ و نشان از اهمیت بالا و مستلزم توجه و به کارگیری این عوامل در تدوین راهبرد دفاعی هستند.

جدول ۵ عوامل محیط خارجی (فرصت‌ها) بر اساس موزون‌ها نشان می‌دهد که اثرگذارترین عامل محیط خارجی (تهدید) عقبه قومی در ورای مرزها و خارج از حوزه نفوذ و اثرگذاری حاکمیت ملی (۴,۶۹) می‌باشد. در طول تاریخ یکی از چالش‌انگیزترین مباحث در مناطق مرزی ایران وجود همین عقبه‌ها است و چه بسا مشکلات فراروانی را به وجود آوردند. در راستای تدوین راهبرد ملی و رفع این چالش، می‌توان از مجموعه عوامل محیط خارجی (فرصت‌ها) همانند پیوند زبانی بین آذربایجان و آذری‌های ایرانی (۴,۱۵)، وجود رابطه تاریخی اقوام کرد ایران با کردهای ترکیه و عراق (۴,۱۶) و تاریخ مشترک بین اقوام آذری و کرد در کشورهای همسایه (۴,۰۵) استفاده کرد.

بعد از آن گسل‌های فعال منازعه قومی و مذهبی در جداره‌های همسایگان ایران (۴,۶۵)، مجموعه عوامل محیط خارجی (تهدیدها) فعالیت رژیم صهیونیستی در آذربایجان، وجود نیروهای خارجی در کشورهای همسایه و اختلاف تفسیر درباره خط تقسیم آب (۴,۶۰)، جنبش جدایی طلبانه داخلی، مورد حمایت همسایه یا همسایگان (۴,۵۸)، تمایل به مرکزگریزی و کسب خودمختاری بخش پیرامونی (۴,۵۶) فعالیت شاخه گروه تروریستی حزب کارگران کردستان ترکیه در مناطق کردنشین (۴,۵۳)، پان ترکیست‌ها در جمهوری آذربایجان و ترکیه (۴,۳۱) قرار گرفته‌اند.

نمودار ۴. توزیع فراوانی متغیرهای محیط داخلی (تهدیدها) منبع: یافته‌های پژوهش

ایجاد ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی و تدوین راهبرد

مدل SWOT یکی از ابزارهای استراتژیک، تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات بیرون سیستمی است. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند (زیاری، ۱۳۸۴، ۲۳۸). تجزیه و تحلیل SWOT شناسایی نظام‌مند عواملی است که باید بهترین سازگاری را با آنها داشته باشد. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل می‌رساند. در واقع نقطه کلیدی این مدل، تجزیه و تحلیل دامنه‌ای از همه جنبه‌های موقعیتی سیستم در نتیجه، فراهم‌کننده چارچوب مفیدی برای انتخاب راهبرد است (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵، ۲۹۳).

عوامل محیط داخلی (فرصت‌ها - O)	عوامل محیط داخلی (تهدیدها - S)
<ul style="list-style-type: none"> ❖ O1: اشتراک دینی یا شیعیان منطقه ❖ O2: پیوند زبانی بین آذربایجان و آذری‌های ایرانی ❖ O3: وجود رابطه تاریخی اقوام کرد ایران با کردهای ترکیه و عراق ❖ O4: تاریخ مشترک بین اقوام آذری و کرد در کشورهای همسایه ❖ O5: نامتنوع و جنگ در عراق ❖ O6: همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه و آذربایجان ❖ O7: نیاز کشورهای همسایه به این منطقه برای دسترسی به آب‌های آزاد به ویژه آذربایجان و ارمنستان ❖ O8: وجود ظرفیت‌های منطقه برای توسعه تجارت خارجی ❖ O9: بناتسل همکاری امنیتی، نظامی و سیاسی بین کشورهای منطقه ❖ O10: وجود تهدیدهای مشترک در جهت افزایش همکاری برای رفع تهدیدات 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ S1: داشتن مذهب تشیع در بین اکثر جمعیت منطقه ❖ S2: حس ایرانی داشتن اقوام این منطقه ❖ S3: داشتن تاریخ مشترک اقوام این منطقه با دیگر اقوام ایرانی ❖ S4: تدریس زبان فارسی ❖ S5: وجود نیروهای محلی برای کنترل و مهار گروه‌های معاند ❖ S6: موقعیت ژئوپلیتیکی مناسب در جهت برنامه ریزی دفاعی ❖ S7: برخورداری از بناتسل ارتباطی برای توسعه ❖ S8: وجود همگرایی بخش اصلی مردم این منطقه به مرکز کشور ❖ S9: منابع طبیعی دارای ارزش اقتصادی ❖ S10: مرز خشکی طولانی با سه کشور ❖ S11: وجود مراکز و یگان‌های نظامی و امنیتی مستقر در منطقه ❖ S12: جایگزین شدن هویت فردی به جای هویت قومی ❖ S13: وجود زیرساخت‌های اقتصادی در جهت توسعه منطقه
عوامل محیط خارجی (تهدیدها - T)	عوامل محیط داخلی (ضعف‌ها - W)
<ul style="list-style-type: none"> ❖ T1: اختلاف تفسیر درباره خط تقسیم آب ❖ T2: عقبه قومی در ورای مرزها و خارج از حوزه نفوذ و اثرگذاری حاکمیت ملی ❖ T3: جنبش جدایی طلبانه داخلی، مورد حمایت همسایه یا همسایگان ❖ T4: وجود نیروهای خارجی در کشورهای همسایه ❖ T5: استقرار گروه‌های تجزیه طلب، مثل حزب محله دموکرات در مناطق کردنشین شمال عراق ❖ T6: پان‌ترکیست‌ها در جمهوری آذربایجان و ترکیه ❖ T7: گسل‌های فعال منطقه قومی و مذهبی در جداره‌های همسایگان ایران ❖ T8: تمایل به مرکزگرایی و کسب خودمختاری بخش پیرامونی ❖ T9: فعالیت شاخه گروه تروریستی حزب کارگران کردستان ترکیه در مناطق کردنشین ❖ T10: فعالیت رژیم صهیونیستی در آذربایجان ❖ T11: تمایل دولت محصور در خشکی برای دسترسی به آب‌های آزاد از طریق 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ W1: حس ناسیونالیستی در بین کردها و آذری‌ها ❖ W2: داشتن حس تعلق کردها نسبت به کردهای ترکیه و عراق ❖ W3: داشتن حس تعلق آذری‌ها نسبت به ترکیه و آذربایجان ❖ W4: قلیت گرای مذهبی در این منطقه ❖ W5: تحرکات برخی گروه‌های معاند در این مناطق ❖ W6: عدم توسعه مناطق مرزی منطقه شمال غرب ❖ W7: قلیت گرای قومی در این منطقه ❖ W8: وجود جمعیت‌های نامگون با جمعیت اصلی کشور ❖ W9: وجود پهنه جغرافیایی که دنباله راهبردهای امنیتی و دفاعی کشورهای همسایه ❖ W10: بهره‌برداری جریان‌های سیاسی از توسعه نیافتگی بخشی از مناطق شمال غرب ❖ W11: وجود تنازعات قومی، مذهبی و طبایفه‌ای ❖ W12: مشکل زیست‌محیطی دریاچه ارومیه

شکل ۱. فهرست عوامل ژئوپلیتیکی خارجی و داخلی

مدل SWOT یکی از ابزارهای استراتژیک، تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات بیرون سیستمی است. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. برای این منظور نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها در چهار حالت کلی SO، WO، ST، WT پیوند داده می‌شوند و گزینه‌های استراتژی از بین آن‌ها انتخاب می‌شوند. (هریسون و جان، ۱۳۸۲، ۱۹۲).

جهت احصای تهدیدهای داخلی و خارجی، گام‌های زیر برداشته شده است:

پس از توزیع پرسشنامه‌ها برای تعیین عوامل محیطی ژئوپلیتیکی داخلی و خارجی (قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها) و گردآوری آن‌ها اقدام به وزن دهی و تعیین درجه اهمیت هر یک از عوامل بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) و عوامل درونی (قوت‌ها و ضعف‌ها) شد. به نحویکه عوامل دارای بالاترین اهمیت، وزن ۵ و عوامل دارای پایین‌ترین اهمیت، وزن ۱ گرفتند. در گام بعدی، اوزان تعیین شده در گام قبل، نرمالایز گردید به نحوی که ضریب اهمیت هر عامل درونی یا بیرونی، از مقیاس یک تا پنج به مقیاس صفر و یک تبدیل شدند چرا که جمع ضرایب بایستی یک باشد. در گام بعدی، امتیاز هر عامل استراتژیک درونی در مقیاس چهار نقطه‌ای (بسیار قوی=۴، قوی=۳، ضعیف=۲ و بسیار ضعیف=۱)، تعیین گردید. نکته مهم آنکه نقاط قوت فقط می‌توانند نمره ۴ و یا نمره ۳ را کسب کنند ولی نقاط ضعف باید یکی از دو نمره ۲ و ۱ را کسب نمایند. در این گام امتیاز عوامل ژئوپلیتیکی بیرونی نیز تعیین گردیدند با این تفاوت که امتیازدهی با توجه به قدرت سازگاری واحد مورد مطالعه به عوامل خارج از کنترل، انجام شده است. به طوریکه عواملی که واحد ستادی مورد مطالعه، به آن‌ها واکنش بسیار خوب داشته، نمره چهار گرفتند و عواملی که به آن‌ها واکنش بسیار ضعیف داشته، نمره یک گرفته است. طبق قاعده، فرصت‌ها می‌توانند فقط نمره ۴ یا ۳ دریافت کنند و تهدیدها می‌توانند فقط نمره ۲ یا ۱ را کسب نمایند. در گام بعدی، اقدام به محاسبه امتیاز موزون عوامل درونی (قوت‌ها و ضعف‌ها) شده است. امتیاز موزون، از حاصل ضرب درجه اهمیت نرمالایز شده و امتیاز تعیین شده محاسبه گردیده است. فرایند طی شده برای محاسبه امتیازات موزون عوامل ژئوپلیتیکی بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) همانند فرایند محاسبه امتیاز موزون عوامل درونی، طی گردیده است و در گام آخر، عوامل ژئوپلیتیکی درونی و بیرونی، با استفاده از روش میانگین موزون، رتبه‌بندی شده‌اند که برونداد آن جدول IFE و عوامل درونی آن جدول EFE را تشکیل داده است (جدول شماره ۶ - ۷).

جدول ۶. اولویت‌بندی قوت‌ها و ضعف‌ها IFE از دید پاسخگویان و رتبه‌بندی آن‌ها

سازه	رتبه	عوامل ژئوپلیتیکی محیط داخلی	وزن	وزن نرمالایز	امتیاز	امتیاز وزن‌دار
	۱۲	داشتن مذهب تشیع در بین اکثر جمعیت منطقه	۳	۰,۰۶۵	۲	۰,۱۳۰
	۹	حس ایرانی داشتن اقوام این منطقه	۳	۰,۰۶۵	۳	۰,۱۹۵
	۸	داشتن تاریخ مشترک اقوام این منطقه با دیگر اقوام ایرانی	۴	۰,۰۷۳	۳	۰,۲۱۹
	۱۰	تدریس زبان فارسی	۳	۰,۰۶۵	۳	۰,۱۹۵
	۱۱	وجود نیروهای محلی برای کنترل و مهار گروه‌های معاند	۳	۰,۰۶۵	۳	۰,۱۹۵
	۶	موقعیت ژئوپلیتیکی مناسب در جهت برنامه‌ریزی دفاعی	۴	۰,۰۷۳	۳	۰,۲۱۹
قوت‌ها	۵	برخوردار از پتانسیل ارتباطی برای توسعه	۴	۰,۰۷۳	۳	۰,۲۱۹
	۴	وجود همگرایی بخش اصلی مردم این منطقه به مرکز کشور	۵	۰,۰۹۳	۴	۰,۳۷۲
	۲	منابع طبیعی دارای ارزش اقتصادی	۵	۰,۰۹۳	۴	۰,۳۷۲

۰,۳۷۲	۴	۰,۰۹۳	۵	مرز خشکی طولانی با سه کشور	۳
۰,۲۱۹	۳	۰,۰۷۳	۴	وجود مراکز و یگان‌های نظامی و انتظامی مستقر در منطقه	۷
۲۹۴	۴	۰,۰۷۳	۵	جایگزین شدن هویت فردی به جای هویت قومی	۴
۰,۳۷۲	۴	۰,۰۹۳	۵	وجود زیرساخت‌های اقتصادی در جهت توسعه منطقه	۱
۰,۱۹۵	۳	۰,۰۶۵	۳	پتانسیل آبی زیرزمینی و رودخانه‌ای منطقه	۱۳
۰,۰۶۵	۱	۰,۰۶۵	۳	حس ناسیونالیستی در بین کردها و آذری‌ها	۹
۰,۱۴۶	۲	۰,۰۷۳	۴	داشتن حس تعلق کردها نسبت به کردهای ترکیه و عراق	۶
۰,۱۸۶	۲	۰,۰۹۳	۵	داشتن حس تعلق آذری‌ها نسبت به ترک‌ها ترکیه و آذربایجان	۳
۰,۰۶۵	۱	۰,۰۶۵	۳	اقلیت گرایی مذهبی در این منطقه	۱۰
۰,۱۸۶	۲	۰,۰۹۳	۵	تحركات برخی گروه‌های معاند در این مناطق	۴
۰,۱۸۶	۲	۰,۰۹۳	۵	عدم توسعه مناطق مرزی منطقه شمال غرب	۱
۰,۱۴۶	۲	۰,۰۷۳	۴	اقلیت گرایی قومی در این منطقه	۸
۰,۰۵۰	۱	۰,۰۵۰	۲	وجود جمعیت‌های ناهمگون با جمعیت اصلی کشور	۱۱
۰,۱۸۶	۲	۰,۰۹۳	۵	وجود پهنه جغرافیایی که دنباله راهبردهای امنیتی و دفاعی کشورهای همسایه	۳
۰,۱۴۶	۲	۰,۰۷۳	۴	بهره‌برداری جریان‌های سیاسی از توسعه‌نیافتگی بخشی از مناطق شمال غرب	۵
۰,۱۴۶	۲	۰,۰۷۳	۴	وجود منازعات قومی، مذهبی و طبایفه‌ای	۷
۰,۱۸۶	۲	۰,۰۹۳	۵	مشکل زیست‌محیطی دریاچه ارومیه	۲

ضعف‌ها

جدول ۷. اولویت‌بندی فرصت‌ها و تهدیدها EFE از دید پاسخگویان و رتبه‌بندی آنها

سازه	رتبه	عوامل ژئوپلیتیکی محیط خارجی	وزن	وزن نرمالایز	امتیاز	امتیاز وزن‌دار
فرصت‌ها	۷	اشتراک دینی با شیعیان منطقه	۴	۰,۰۸۰	۳	۰,۲۴۰
	۷	پیوند زبانی بین آذربایجان و آذری‌های ایرانی	۴	۰,۰۸۰	۳	۰,۲۴۰
	۶	وجود رابطه تاریخی اقوام کرد ایران با کردهای ترکیه و عراق	۴	۰,۰۸۰	۳	۰,۲۴۰
	۸	تاریخ مشترک بین اقوام آذری و کرد در کشورهای همسایه	۴	۰,۰۸۰	۳	۰,۲۴۰
	۴	ناامنی و جنگ در عراق	۵	۰,۰۸۹	۴	۰,۳۵۶
	۵	همسایگی با کشورهای عراق و ترکیه و آذربایجان	۵	۰,۰۸۹	۴	۰,۳۵۶
	۳	نیاز کشورهای همسایه به این منطقه برای دسترسی به آب‌های آزد به ویژه آذربایجان و ارمنستان	۵	۰,۰۸۹	۴	۰,۳۵۶
	۷	وجود ظرفیت‌های منطقه برای توسعه تجارت خارجی	۴	۰,۰۸۰	۳	۰,۲۴۰
	۲	پتانسیل همکاری امنیتی، نظامی و سیاسی بین کشورهای منطقه	۵	۰,۰۸۹	۴	۰,۳۵۶
	۱	وجود تهدیدهای مشترک در جهت افزایش همکاری برای رفع تهدیدات	۵	۰,۰۸۹	۴	۰,۳۵۶
	۴	اختلاف تفسیر درباره خط تقسیم آب	۴	۰,۰۸۳	۲	۰,۱۶۶
۱	عقبه قومی در ورای مرزها و خارج از حوزه نفوذ و اثرگذاری حاکمیت ملی.	۵	۰,۰۹۰	۲	۰,۱۸۰	
۵	جنبش جدایی طلبانه داخلی، مورد حمایت همسایه یا همسایگان	۳	۰,۰۷۵	۱	۰,۰۷۵	
۴	وجود نیروهای خارجی در کشورهای همسایه	۴	۰,۰۸۳	۲	۰,۱۶۶	
۳	استقرار گروه‌های تجزیه طلب، مثل حزب منحله دموکرات در مناطق کردنشین شمال عراق،	۴	۰,۰۸۳	۲	۰,۱۶۶	
۷	پان‌ترکیست‌ها در جمهوری آذربایجان و ترکیه	۲	۰,۰۶۵	۱	۰,۰۶۵	
۲	گسل‌های فعال منازعه قومی و مذهبی در جداره‌های همسایگان ایران	۵	۰,۰۹۰	۲	۰,۱۸۰	
۶	تمایل به مرکزگرایی و کسب خودمختاری بخش پیرامونی	۲	۰,۰۶۵	۱	۰,۰۶۵	

منبع: یافته‌های پژوهش

ارائه راهبرد دفاعی

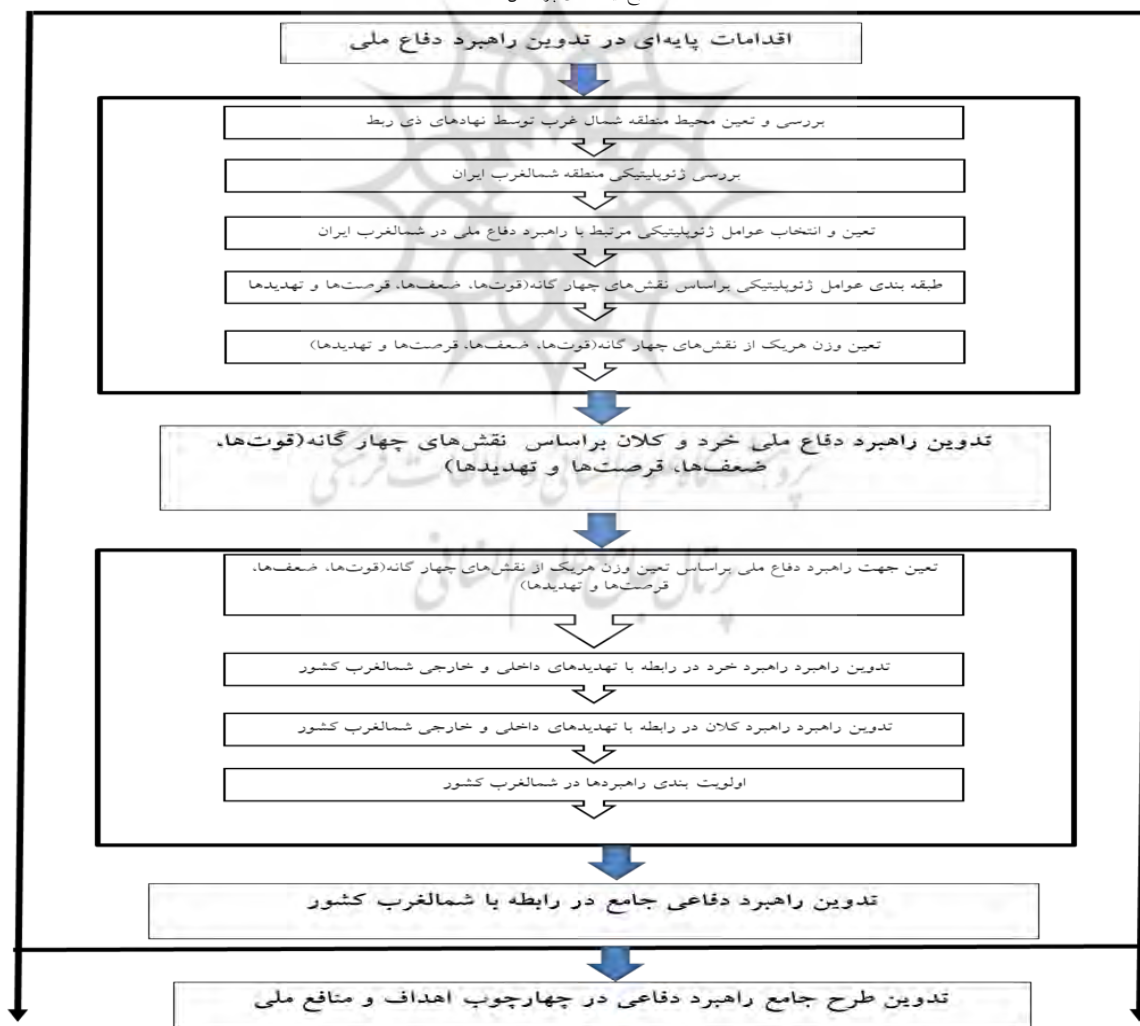
جهت تشکیل ماتریس SWOT، عوامل فرصت را از جدول EFE، در بخش فرصت‌ها وارد کرده‌ایم، عوامل تهدید را از جدول EFE در بخش تهدیدها وارد نموده و قوت‌ها را از جدول IFE در بخش قوت‌ها وارد کرده‌ایم و ضعف‌ها را نیز از جدول IFE در بخش ضعف‌ها وارد نموده‌ایم. سپس با استفاده از هدف تعریف شده، اقدام به تعریف راهبردها و نیز پروژه‌های ذیل هر یک از راهبردها نموده‌ایم (جدول شماره ۸). با توجه به عوامل ژئوپلیتیکی درونی و بیرونی، راهبرد دفاعی، قابل برداشت بوده است؛ بهره‌گیری از قوت‌ها سیاسی، نظامی و اقتصادی همراه با همکاری

با کشورهای منطقه و برطرف نمودن نیازهای آنها برای دسترسی به برخی از امتیازات اقتصادی و همکاری امنیتی دو طرفه در قالب تهدید مشترک (SO تهاجمی)، استفاده از پتانسیل‌های داخلی در جهت رفع تهدیدات داخلی همچون بیکاری، وجود جریان‌های مرکزگریز با همکاری با کشورهای منطقه به‌عنوان استراتژی (WO تغییر جهت)، افزایش همبستگی داخلی در منطقه شمال غرب کشور در برابر تهدیدات و برنامه‌های مخرب ناشی از دخالت بیگانگان (ST تنوع) و از بین بردن و کاهش دادن مشکلات اقتصادی، سیاسی و نظامی شمال غرب کشور ایران و همکاری با کشورهای منطقه با تهدید مشترک (WT تدافعی) قابل تعریفاند (جدول شماره ۸).

جدول ۸. تدوین راهبرد دفاعی بر اساس عوامل ژئوپلیتیکی محیطی داخلی و خارجی

تهدیدها (T) از ماتریس EFE	فرصت‌ها (O) از ماتریس EFE
افزایش همبستگی داخلی در منطقه شمال غرب کشور در برابر تهدیدات و برنامه‌های مخرب ناشی از دخالت بیگانگان (ST تنوع)	بهره‌گیری از قوت‌ها سیاسی، نظامی و اقتصادی همراه با همکاری با کشورهای منطقه و برطرف نمودن نیازهای آنها برای دسترسی به برخی از امتیازات اقتصادی و همکاری امنیتی دو طرفه در قالب تهدید مشترک (SO تهاجمی)،
از بین بردن و کاهش دادن مشکلات اقتصادی، سیاسی و نظامی شمال غرب کشور ایران و همکاری با کشورهای منطقه با تهدید مشترک (WT تدافعی)	استفاده از پتانسیل‌های داخلی در جهت رفع تهدیدات داخلی همچون بیکاری، وجود جریان‌های مرکزگریز با همکاری با کشورهای منطقه به‌عنوان استراتژی (WO تغییر جهت)

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۲. فرایند پیاده‌سازی الگوی طراحی راهبردهای دفاعی مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی

منبع: نگارندگان

نتیجه گیری

با توجه به یافته‌های تحقیق (الگوی مناسب برای طراحی راهبردهای دفاعی مناسب مستلزم توجه و بکار بستن نقش‌های چهارگانه عوامل ژئوپلیتیکی (قوت، ضعف و یا فرصت و تهدید) است، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که هر کدام از نقش‌های قوت‌ها (۲۴،۴)، ضعف‌ها (۴۰،۴)، فرصت‌ها (۴۰،۴) و تهدیدها (۴۱،۴) از اهمیت بالایی برای اثرگذاری آن‌ها در تدوین راهبرد دفاعی شمال غرب کشور دارند. هر کدام از این نقش‌ها میانگین آن‌ها بیشتر از ۴ است و این نشان از اهمیت همه آن‌ها است.

در این منطقه نیاز است تا قوت‌ها شناخته شوند تا هم ضعف‌ها بتوان با آن‌ها رفع کرد و فرصت‌ها را شناخت تا به وسیله آن بتوان با درک درست از موقعیت کنونی راهبرد دفاعی مناسبی طراحی و تدوین شود.

نمودار ۵. نقش‌های چهارگانه عوامل ژئوپلیتیکی (قوت، ضعف، فرصت و تهدید)

ارائه پیشنهادها راهکارها

با توجه به یافته‌ها و بررسی‌ها پژوهش توانست نکات مثبت و منفی در رابطه با مسائل امنیتی شمال غرب کشور ارائه دهد. این منطقه در طول تاریخ ایران از اهمیت بالایی برخوردار بوده است و همیشه عامل مهمی در ثبات و پایداری کشور بوده است. با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان در جهت تدوین راهبرد دفاعی خرد و کلان کشور مواردی را به صورت ذیل بیان کرد:

- ❖ افزایش همکاری با کشورهای منطقه با تهدیدات مشترک در جهت افزایش همکاری برای رفع تهدیدات
- ❖ افزایش همکاری امنیتی، نظامی و سیاسی بین کشورهای منطقه
- ❖ توجه ویژه به گسل‌های فعال منازعه قومی و مذهبی در جداره‌های همسایگان ایران
- ❖ توسعه مناطق مرزی منطقه شمال غرب
- ❖ بررسی و حل مشکل زیست‌محیطی دریاچه ارومیه
- ❖ تمرکز بر فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب، مثل حزب منحل دموکرات در مناطق کردنشین شمال عراق،
- ❖ امکان دسترسی کشورهای محصور در خشکی به آب‌های آزاد
- ❖ استفاده از زیرساخت‌های اقتصادی در جهت توسعه منطقه

- ❖ توجه ویژه به مراکز و یگان‌های نظامی و انتظامی مستقر در منطقه
- ❖ توسعه و تدریس زبان فارسی به عنوان زبان رسمی
- ❖ استفاده از نیروهای محلی برای کنترل و مهار گروه‌های معاند
- ❖ بهره‌برداری از ظرفیت‌های منطقه برای توسعه تجارت خارجی

منابع

- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی. تهران: سمت.
- محمد نژاد، م. ع؛ و نوروزی، م. ت. (۱۳۷۸)، فرهنگ استراتژی، تهران: سکننا.
- تولایی، محمد؛ کلهر، رضا؛ امینیان، بهادر؛ زورق، محمدحسن و احمدوند، علی محمد (۱۳۸۷)، مفهوم شناسی تهدید سخت، نیمه سخت و نرم، مطالعات بسیج ۱۳۸۷ شماره ۳۹.
- سنجابی، علیرضا (۱۳۸۰)، استراتژی و قدرت نظامی (مسائل نظامی و استراتژیک معاصر)، تهران: پازنگ
- دانش آشتیانی، محمد باقر (۱۳۹۰)، الگویی برای مدیریت راهبرد دفاعی - امنیتی، فصلنامه رهنامه سیاستگذاری، سال سوم، شماره دوم.
- Kvint, Vladimir (2009). The Global Emerging Market: Strategic Management and Economics. Routledge. ISBN 9780203882917.
- Freedman, Lawrence (2013). Strategy. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-932515-3.
- Freedman, L 2015 Strategy: a history. Oxford: Oxford University Press.
- Mintzberg, Henry and, Quinn, James Brian (1996). The Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases. Prentice Hall. ISBN 978-0-132-340304
- Evans, G & Newnham, J., (1998), The Penguin Dictionary of International relations, Penguin Books, London, UK. ISBN 0-14-051397-3
- Vladimir Toncea, 2006, Geopolitical evolution of borders in Danube Basin
- Mehmet Akif Okur, Classical Texts Of the Geopolitics and the Heart Of Eurasia, Journal of Turkish World Studies, XIV/2, pp.76-90
- https://www.academia.edu/10035574/CLASSICAL_TEXTS_OF_THE_GEOPOLITICS_AND_THE_HEART_OF_EURASIA_Jeopoliti%C4%9Fin_Klasik_Metinleri_ve_Avrasya_n%C4%B1n_Kalbi_http://tdid.ege.edu.tr/files/dergi_14_2/mehmet_akif_okur.pdf.
- Henry Mintzberg (May 1978). Patterns in Strategy Formation (PDF). Management Science. 24 (9): 934-48. doi:10.1287/mnsc.24.9.934. Archived from the original (PDF) on 19 October 2013.
- Sandalow, David; Overland, Indra; O'Sullivan, Meghan (2017-06-26). The Geopolitics of Renewable Energy. Rochester, NY. SSRN 2998305.